

İntihal | Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

| This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER BAĞLAMINDA GÖÇMENLERİN İNANÇ HÜRRİYETİ

FREEDOM OF BELIEF OF IMMIGRANTS IN THE CONTEXT OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS ACCORDING TO ISLAMIC LAW

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Karayaka*

ÖZ

İnsanlar geçmişte ve günümüzde çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, olumlu-olumsuz birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Çünkü göç insana ait olan ne varsa tamamı üzerinde değişim ve dönüşüm yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bunun neticesinde toplumda daima hukuki, iktisadi ve sosyal açıdan korunmaya muhtaç zayıf bir kitle oluşmuştur. Bu sebeple göç hadisesi hukuki, siyasi, iktisadi, içtimai ve kültürel boyutlarıyla araştırılmayı ve çözümler üretilmeyi bekleyen önemli bir konu hâline gelmiştir. Göç nedeniyle zayıf konumda olan bu insanların temel insan haklarından yeterince istifade edebilmeleri için birçok hukuk sistemi, hukukun üstünlüğü ve herkes için adalet prensibi fikrini ilkesel olarak benimsemiştir. Bu çalışmada İslâm hukukunun fıkıh külliyatında zarûriyyât-ı hamse başlığı altında toplanan beş esastan biri olan dinin muhafazası ilkesinden hareketle göçmenlerin inanç, ibadet, kültür ve dili muhafaza hürriyetini ortaya koymayı amaçlanmıştır. Böylece İslâm hukukunun genel olarak kabul ettiği temel haklardan biri olan inanç hürriyetinden, toplumda genelde zayıf olan göçmenlerin istifade etmesine bir engel olmadığı sonucunu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Zarûriyyât-ı Hamse, Temel Haklar, İnanç Hürriyeti, Göçmen.

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı.

☎ 0000- 0002-9687-4751 ✉ huseyin.karayaka@gop.edu.tr

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

ABSTRACT

People have had to migrate for various reasons in the past and today. This situation has brought about many positive and negative changes. Because migration has paved the way for change and transformation in everything that belongs to humans. As a result, a weak group has always formed in society that needs legal, economic and social protection. For this reason, the phenomenon of migration has become an important issue waiting to be researched and solutions produced with its legal, political, economic, social and cultural dimensions. In order for these people, who are in a weak position due to migration, to benefit sufficiently from their basic human rights, many legal systems have adopted the idea of the rule of law and the principle of justice for all as a principle. In this study, we aim to reveal the freedom of immigrants to preserve their belief, worship, culture and language, based on the principle of preservation of religion, which is one of the five principles collected under the title of zarûriyyât-ı hamse in the fiqh corpus of Islamic law. Thus, we will have concluded that there is no obstacle for immigrants, who are generally weak in society, to benefit from freedom of belief, which is one of the fundamental rights generally accepted by Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Zarûriyyât-ı Hamse, Fundamental Rights, Freedom of Belief, Immigrant.

GİRİŞ

İnsanlar geçmişte ve günümüzde çeşitli sebeplerle yaşadıkları mekânlardan ve sosyal çevrelerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Göç kavramıyla ifade edilen bu durum, insan ve mekân üzerinde olumlu-olumsuz birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Göç, başta fert olmak üzere insana ait olan inanç, düşünce, kural ve kurumların değişim ve dönüşüm yaşamasına zemin hazırlamıştır.¹

Göç hadisesi, ulusal ve uluslararası düzeyde cereyan eden çok boyutlu ve her ülkenin inanç, hukuk, ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik yapısını, kamu düzeni ve güvenliğini yakından ilgilendiren önemli ve dinamik bir konudur. Bu sebeple özellikle ülkeler arasında her geçen gün artan bu göç hadisesi hukuki, siyasi, iktisadi, içtimai ve kültürel boyutlarıyla araştırılmayı ve çözümler üretilmeyi bekleyen önemli bir konu hâline gelmiştir.² Zira bugün Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin raporu'na göre dünya genelindeki göçmen sayısı 281 milyona ulaşarak dünya nüfusunun yüzde 3,6'sına ulaşmış bulunmaktadır.³

Göç olgusu tarih boyunca hep var olmuş, bugün de vardır, görülen o ki gelecekte de olacaktır. Bu durum daima toplumda hukuki, iktisadi ve sosyal açıdan korunmaya muhtaç zayıf bir kitleyi oluşturmuştur. Bu sebeple özellikle zayıf konumda olan insanların temel insan haklarından yeterince istifade edebilmeleri için birçok devlet hukuk sistemlerinde, hukukun üstünlüğü ve herkes için adalet prensibi fikrini ilkesel olarak benimsemiş ve uyum strateji belgeleri ve eylem planları hazırlamışlardır.⁴ Fakat toplumun her kesiminin temel insan haklarından yararlanmasını sağlayacak olan hukukun üstünlüğü ve herkes için adalet anlayışı ilkesel/sosyut olarak benimsenmekle birlikte maalesef fiiliyatta bazı devletlerin/hükümetlerin hukuki yükümlülüklerini ihlal ederek savunma politikaları adı altında bazen nasıl tam tersini yaptığını esefle müşahade etmekteyiz.⁵ Sonuç olarak sosyo-ekonomik açıdan zayıf konumda olan alt ve

¹ Süleyman Ekici ve Gökhan Tuncel, "Göç ve İnsan", *Birey ve Toplum*, C. 5, S. 1 (Bahar 2015): 9; Erkan Perşembe, "F.Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaletinde Eğitim Sistemi ve Türk Göçmen Çocuklarının Eğitim Sorunları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29 (2010): 56; Hüseyin Karayaka, "Riskler Ve Fırsatlar Bağlamında Tarihte Ve Günümüzde Göç Ve Göçmenler", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 84 (Güz 2020): 337.

² Erkan Arslan, "Göçü Harekete Geçiren Bir Dinamik Olarak Güvenlik: Suriye'nin Devlet Kapasitesi ve Kırılgan Devlet Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", içinde *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, ed. Erkan Arslan (Ankara: Nobel, 2021), 2-4.

³ Dünya Göç Raporu için bk; <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/34567>. (erişim tarihi: 04.12.2023)

⁴ Bugün birçok hukuk sisteminde, sosyal ve ekonomik açıdan zayıf konumda olan göçmenlerin hukukî statülerine yönelik yapılan mevzuat düzenlemeleri vardır. Örneğin ülkemizde 6458 nolu Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu başta olmak üzere birçok düzenleme mevcuttur. 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun da yine göçmenler dahil tüm yabancılarla ilgilidir. Uluslararası alanda ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 1948 tarihinde ilan edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi başta olmak üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951 Cenevre) ve bu sözleşmeye dair 1967 New York Protokolü ve Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi gibi yasal düzenlemelerle göçmenlerin hakları ve sorumluluklarına dair belli düzenlemeler getirilmiştir. Konunun ayrıntısı için bkz; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), "Mevzuat", <https://www.goc.gov.tr/> (19 Ekim 2021); Ayrıca Türkiye'nin 2018-2023 Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin mülteci uyumuna dair vizyonlarının bir değerlendirmesi için bkz. Ali Çiçek - Ömer Taylan, "Türkiye'nin Stratejik Göç Yönetimi Hamlesi: 2018-2023 Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planının Analizi", *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, ed. Erkan Arslan, (Ankara 2021), 243-245.

⁵ Bülent Güven, "Avrupa'da İslam ve Müslümanlar", içinde *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, ed. Erkan Arslan (Ankara: Nobel, 2021), 192-94.

orta kesimler ile güçlü konumda olan üsttekilerin temel insan haklarından aynı şekilde istifade edemedikleri acı bir gerçektir.

Mevcut durum bu şekilde kısaca ifade edildikten sonra İslâm hukukunun bu meseleye bakışı bu çalışmada ele alınıp incelenecektir. İslâm hukukunun temel hak ve hürriyetlere bakışı genel olarak zikredildikten sonra fıkıh kitaplarında zarûriyyât-ı hamse başlığı altında toplanan beş esastan biri olan dinin muhafazası ilkesinden hareketle göçmenlerin inanç, ibadet, inancın tezahürü olan kültür ve taşıyıcısı olan dili muhafaza hürriyetinin ortaya konması hedeflenmektedir. Böylece çalışmanın amacı olan İslâm hukukunda göçmenlerin inanç hürriyetinin sınırları belirlenmiş olacaktır.

İslâm hukukunun genel anlamda temel hak ve hürriyetlere bakışını ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur. Tespit edebildiğimiz kadar özellikle İslâm hukukunda göçmenlerin hakları ile ilgili Ahmet Yaman'ın "Kur'ân ve Örnek Uygulamalara göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri" ve "İslâm Geleneğine Göre Mültecî ile Birlikte Yaşamak", Hüseyin Baysa'nın "İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvacehesinde Mültecilik Sistemi" ve Mehmet Cengiz'in "Mültecî Hukuku Açısından İslâm Hukuku ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Koruyuculuğunu Yaptığı 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Arasında Metodolojik Bir Mukayese"⁶ adlı çalışmaları bizim çalışma konumuza ışık tutmaktadır. Fakat bu çalışmalarda da göçmenlerin İslâm hukukundaki hakları genel olarak ele alındığı için inanç, ibadet, kültür ve dili muhafaza haklarının olup olmadığının derinlemesine incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma ile konunun anlaşılmasına bir nebze de olsa katkı sunulacağı kanaatindeyim.

I. KAVRAMSAL TAHLİL

Göçmen teriminin genel kabul gören bir tanımı bulunmamakla birlikte; kişinin ekonomik veya sosyal sebeplere bağlı olarak özgür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir.⁷ Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre ise Göçmen; "Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir" şeklinde tanımlanmıştır.⁸ Bu tanım dış göç / uluslararası göç denilen kişinin kendi ülkesi dışına çıkışı ifade etmektedir. Ülke içindeki yer değiştirme hadiselerini tanım dışı bırakmaktadır. Ayrıca tanımda göçe sebep olan herhangi bir etken ifade edilmediği için bu tanım mülteciliğin tanımındaki zulme/baskıya maruz kalma sebeplerini barındırdığı gibi bunun dışındaki

⁶ Ahmet Yaman, "Kur'ân ve Örnek Uygulamalara göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri", *Mehir*, S. 4 (1999): 75-77; Ahmet Yaman, "İslâm Geleneğine Göre Mültecî ile Birlikte Yaşamak", *Farklı Kültürlü Birarada Yaşama Ahlakı*, (Konya, 2015), 129-135; Hüseyin Baysa, "İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvacehesinde Mültecilik Sistemi", içinde *II. Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*, ed. H. Mustafa Paksoy vd. (Kilis, 2016), 118-20; Mehmet Cengiz, "Mültecî Hukuku Açısından İslâm Hukuku ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK/UNHCR) Koruyuculuğunu Yaptığı 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Arasında Metodolojik Bir Mukayese", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 5 S. 2 (2022): 719-24.

⁷ Bülent Çiçekli, ed., *Göç Terimleri Sözlüğü* (Uluslararası Göç Örgütü, 2009), 28; Olcay Ziya, "Mültecî-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 99 (2012): 232.

⁸ Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 18.11.2023).

sebepleri de barındırmaktadır. Buna göre “Göçmen” kavramı “Mülteci” ve “Sığınmacı” kavramlarından daha geniş ve genel bir kavramdır.

Mülteci; “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” (1967 Protokolü ile değişik Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi, 1A(2) Maddesi).⁹

Sığınmacı; “İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvuru sonucunu bekleyen kişilerdir.”¹⁰

Göçün değişik açılardan birçok tasnifi yapılmaktadır.¹¹ Hak ihlalleri daha çok yaşadığı yerden doğal felaketler veya savaş ve terör gibi insanların sebep olduğu hadiselerden dolayı ayrılıp ülke dışına bireysel veya kitlesel olarak yapılan zorunlu göç hadiselerinde yaşanmaktadır. Fakat biz burada hangi sebep ve hangi yolla olursa olsun ülke dışına yapılan tüm göç hadiselerini dikkate alarak konuyu ele alacağız.¹²

Uluslararası göç, bir devletin vatandaşı olma ya da olmama yani vatandaş ve yabancı kavramları ile yakından ilişkili olduğu için bu mesele yabancılar hukuku ve vatandaşlık hukuku kapsamında ele alınmaktadır. Günümüzde devletler ülkelerine gelen yabancıları mülteci, sığınmacı, geçici koruma verilenler, yasadışı göçmenler gibi farklı kategorilerde hak ve sorumluluklar açısından farklı statülerle kabul etmektedirler.¹³

II. İSLAM HUKUKUNDA GÖÇMEN

Klasik fıkıh kitaplarında İslâm hâkimiyetinin geçerli olduğu ve Müslümanlar tarafından İslâm hukukuna göre yönetilen yer için dâru'l-İslâm /İslâm ülkesi, Müslüman olmayan bir devletin hâkimiyeti altındaki yer için dâru'l-harb/yabancı ülke kavramları kullanılmıştır.¹⁴ Bu tasnif İslâm hukukunun kimler için ve nerede uygulanacağını göstermesi açısından yapılmıştır. İslâm ülkelerine herhangi bir sebeple dışarıdan gelen göçmenlerin hukuki durumları da bu bağlamda ele alınmaktadır. Başka bir ifade ile İslâm hukukunda bu mesele günümüz hukuk sistemlerinde olduğu gibi uluslararası hukukun meselesidir. Bir Müslümanın başka bir İslâm ülkesine veya güvenli bir ülkeye/dâru'l-Emn'e göç etmesi daha çok “hicret/muhacir” kavramları

⁹ Çiçekli, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 43.

¹⁰ Bülent Çiçekli (ed.), *Göç Terimleri Sözlüğü*, 49; Göçmen ve Mülteci kavramları arasındaki farklar için bk; Ziya, “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, 232.

¹¹ Göç ve göçmen kavramlarının tanımları ve göç olgusunun değişik açılardan yapılan tasnifi için bk; Bilal Karabulut, “Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Göç Olgusunun Analizi: Suriyeli Göçmenler Örneği”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* C. 5 S. 1 (Mayıs 2021): 239; Mehmet Ali Kirman, “Sosyal Bir Olgular Olarak Göç”, içinde *İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik*, ed. Ali Akdoğan vd. (Ankara: RTEÜ Yayınları, 2017), 112.

¹² Karayaka, “Riskler Ve Fırsatlar Bağlamında Tarihte Ve Günümüzde Göç Ve Göçmenler”, 340.

¹³ Yücel Acer - İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Seçkin, 2022), 329; Mülteci ve sığınmacıların hukuki durumları ile ilgili uluslararası ve Türk hukuk sistemindeki düzenlemelerin detayları için bk; aynı eser 329-351.

¹⁴ Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l Marife, 1431), 10/114; Ahmet Özel, *Dâru'lislâm, Dâru'lharb -İslam Hukukunda Ülke Kavramı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 80-87; Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, (İstanbul: Fecr Yayınevi, 1998), 98-103; Muhammed Çuçak, “İslam Hukuk Literatüründe Darulislam Ve Darulharbın Sınırları”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C. 3 S. 1 (2016): 207-8.

ile ifade edilirken Müslüman olmayan bir kişinin kendi ülkesi dışındaki bir İslâm ülkesine göçmesi “emân” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır.¹⁵

İslâm hukukunun uygulanması bakımından bütün İslâm ülkeleri tek bir ülke gibi kabul edilmiş olup burada sürekli veya geçici olarak yaşayan Müslümanlara İslâm hukuku hükümleri uygulanır. Bir Müslüman hangi İslâm ülkesine giderse gitsin orada yerleşme ve her türlü hak ve hürriyetten yararlanma hakkına sahiptir.¹⁶ Diğer bir ifade ile vatandaşı olup ikamet ettiği kendi ülkesinden –ki bu vatandaşı olduğu veya ikamet ettiği ülke dâru’l-İslâm veya dâru’l-harb olabilir- zorunlu veya gönüllü herhangi bir sebeple başka bir İslâm ülkesine hicret/göç eden Müslüman hukuken o İslâm ülkesinde de vatandaşlık hakkına sahiptir. Bu hak, Kur’an’da ilkesel olarak “tüm Müslümanların tek bir ümmet/siyasi topluluk” oldukları şeklinde ifade edilmektedir.¹⁷ Aynı inanca tabi olan kimselerin aynı hukuka tabi olmaları gerçeği bu şekilde ortaya konmaktadır. Diğer bir ifade ile Müslümanlar her ne kadar farklı İslâm ülkelerinde de yaşasalar tabi oldukları hukuk sistemi aynıdır. Tabii bu ilke İslâm devletine o muhaciri/göçmeni tanıma yükümlülüğü getirirken o şahsa da İslâm ülkesine siyasi ve hukuki açıdan bağlılık sorumluluğunu da getirmektedir. Bu ilke aynı dönemde birbirinden farklı birçok İslâm ülkesinin var olması durumunda Müslümanların bu İslâm ülkelerine göç etmeleri halinde tüm haklardan yararlanabilmelerini ve devlete karşı da tüm sorumluluklar ile mükellef olmalarını barındırmaktadır. Nitekim bu ilke tarihte birçok İslâm ülkesi tarafından uygulanmıştır.

Günümüzde herhangi bir ülkeden çeşitli sebeplerle ayrılıp göç etmek isteyen Müslümanlar, göç etmek istedikleri İslâm ülkelerine uluslararası hukuk ve bu ulus devletlerin kendi hukukları sebebiyle izinsiz olarak serbest bir şekilde göç etmeleri mümkün değildir.¹⁸ Hâlbuki Kur’an, Müslümanların buldukları ülkelerde temel hak ve hürriyetlerden yararlanamayacak şekilde baskıya maruz kalmaları durumunda buradan göç etmelerini ve bu durumdaki Müslümanlara diğer Müslümanların hukuki ve siyasi koruma sağlayıp yardım etmeleri gerektiğini hatta bu uğurda gerekirse savaşa bile girmeyi beyan etmektedir.¹⁹ Bu ilke savaş, terör ve kıtlık gibi zorunlu sebeplerle göçe maruz kalan Müslümanların gittikleri İslâm ülkeleri tarafından kabul edilme zorunluluğunu getirmektedir. Günümüzde ulus merkezli birçok İslâm ülkesinin var olması ve uyguladıkları hukuk sistemleri açısından da farklılık arz etmeleri sebebiyle Kur’an’ın bu ilkesinin tam uygulandığını söylemek pek mümkün değildir. Göç hadisesi doğal olarak birçok sorunu da barındırdığı için İslâm hukukunu uygulayan ülkeler, Kur’an’ın tüm Müslümanları tek bir ümmet/millet kabul etmesi gerçeğini göz önünde bulundurarak bu

¹⁵ İslâm hukukundaki koruma kurumları olan “eman”, “zimmet” ve “hicret” kavramları ile günümüz “mültecilik” müessesesi arasındaki karşılaştırma için bk; Hüseyin Baysa, “İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvacehesinde Mültecilik Sistemi”, 118-20; Mehmet Cengiz, “Mülteci Hukuku Açısından İslâm Hukuku ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (BMMYK/UNHCR) Koruyuculuğunu Yaptığı 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Arasında Metodolojik Bir Mukayese”, 719-24.

¹⁶ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 5. Baskı (İstanbul: Nesil yayınları, 1996), 1/57; Abdülaziz Hatip, “Kur’an Ve Sünnette Azınlık Hakları”, içinde *Kur’an Ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları* (Ensar Neşriyat, 2014), 175; Abdülkerim Zeydân, *Ahkâmü’z-zimmiyyin ve’l-müste’menin fi dari’l-İslâm* (Bağdad: Mektebetü’l-Kuds, 1982), 15, 62-63.

¹⁷ el- Enbiyâ, 21/92; el- Mü’minûn, 23/52.

¹⁸ Mehmet Onur, “İslâm Hukukuna Göre Hicret/Göç”, içinde *Göç ve Din*, ed. Mehmet Ali Kirman ve İlbey Dölek (Ankara: Astana, 2020), 169.

¹⁹ en- Nisâ, 4/75-76, 97-98; el- Enfâl, 8/72-75

sorunların üstesinden gelecek hukuki ve idari düzenlemeleri yapmak zorundadırlar. Aynı zamanda devlet yöneticileri sosyal sorunların yaşanmaması için hem yerli vatandaş nezdinde hem de –hukuken vatandaşlık hakkı tanınan- göçmen olarak gelen Müslümanlar nezdinde kaynaştırıcı sosyal programlar uygulamalıdır. Çünkü toplumsal hadiselerde İslam hukukunun amir hükmü maslahatın/kamu yararının gözetilmesidir. Temel hakların ihlali noktasında bir zorunluluk olmayıp isteğe dayalı göç hadiselerinde ise İslam ülkesi kendi iç dinamikleri açısından bir sorun olmayacağını düşünmesi halinde gelen göçmen nüfusu kabul edip etmemek hususunda maslahat neyi gerektiriyorsa ona göre hareket eder. Her ne kadar bu Müslüman göçmen hukukun vatandaşlık hakkını elde etmiş olsa da devlet gerektiğinde sosyal ve iktisadi sorunların oluşmaması için vatandaşların belli bölgelerde ikametini zorunlu kılarak göçe izin vermeyebilir.

Gayrimüslimler, İslâm devletiyle olan siyasi ve hukuki durumlarına göre ehl-i ahd/antlaşmalı olan zimmî ve müste'menler ile kendileriyle fiilî veya muhtemel savaş ilişkisi sebebiyle ehl-i harb olan harbiler diye gruplandırılır.²⁰ Zimmet antlaşması ile İslâm devletinin vatandaşı olan zimmîler medeni hukuk sahasına giren konularda kendi iç hukukları noktasında özerktirler ve her türlü medeni/temel insani haklara sahiptirler, kamu hukukunu ilgilendiren sahalarda İslâm hukukuna tabidirler.²¹ İslâm ülkesinin vatandaşları olan Müslümanların ve zimmîlerin her türlü temel insani hakları İslâm devletinin güvencesi altındadır. Bu noktada İslâm ülkesinin vatandaşı Müslümanlarla gayrimüslimler eşittirler.²²

İslâm hukukunda hâkim olan anlayışa göre devletlerarası münasebetlerde asıl olan barış halidir. İslâm 'a göre savaş zaruret icabı başvuru olan önleyici bir tedbir ve geçici bir durumdur. Bir İslâm ülkesinin, kendisi ile düşmanca münasebetler içine giren ülkelerle ilişkilerin normale dönmesi için öncelikle barış yollarına başvurması gerekir.²³ Bu durum klasik eserlerdeki dâru'l-İslâm ile yabancı devletlerin geçici veya sürekli antlaşmaları ile sağlanan dâru's-sulh veya daru'z-zimme durumuna tekabül etmektedir.²⁴ Kendileriyle zimmet/vatandaşlık antlaşması yapılan ve İslâm devletinin hâkimiyetini kabul eden o ülke halkına ehl-i zimme denir ki bunlar o İslam ülkesinin vatandaşlığını kazanmış olurlar. Hem bunların hem de kendileri ile saldırmazlık/barış antlaşması yapılarak dâru's-sulh haline gelen ülke halkının –ki bunlar o İslam ülkesinin vatandaşlığını kazanmamışlardır- can ve mal dokunulmazlıkları ve dini hürriyetleri vardır, bunlara tecavüz haramdır. Diğer bir ifade ile bunların can ve mal güvenlikleri ile diğer tüm temel hakları İslâm hukukunun güvencesi altındadır.²⁵

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/2; Ahmet Özel, “Harbî”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 112; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fi dari'l-İslâm*, 16.

²¹ Mustafa Fayda, “Zimmî”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 428-34; Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (Kahire: Daru'l-Hadis, t.y.), 223,226; Yaşar Yiğit, “İslâm Ceza Hukuku Hükümleri Bağlamında Zimmîler”, *Diyanet İlmî Dergî*, S. 57 (2021): 179-82.

²² Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 4. bs (İstanbul: Beta, 2001), 147-57; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/59; Özel, *Dâru'lislâm, Dâru'lharb -İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, 213-23; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fi dari'l-İslâm*, 70-75.

²³ el-Enfâl 8/61; Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 120-28.

²⁴ Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 106.

²⁵ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâ'î u ş-şanâ'î fi tertibi ş-şerâ'î* (Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye, t.y.), 7/108-109; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 3/270-273; Özel, *Dâru'lislâm, Dâru'lharb -İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, 46.

Zimmet/vatandaşlık antlaşması teklifini kabul etmeyi Malikiler maslahata/kamu güvenliği ve toplumsal huzura uygunluk şartına bağlarken diğer üç mezhep hukukçuları gayrimüslimlerden gelen teklifi casusluk gibi kamu menfaatine aykırı bir durum olmaması halinde İslâm devletinin kabul etmek zorunda olduğunu söylerler.²⁶ Zimmet/vatandaşlık ve sulh/barış antlaşmaları ile diğer din mensuplarının inanç hürriyetine, can ve mal güvenliklerine sahip çıkan İslâm hukuku bu uygulamasıyla evrensel karakterli bir sistem olduğunu göstermektedir.²⁷

İslâm ülkesine dışarıdan belli bir süreliğine olmak üzere emân/izin ile herhangi bir sebeple giren yabancılar/harbiler de artık kendilerine güvence verildiği için müste'men/gayrimüslim göçmen olarak yine temel haklardan yaralanma noktasında zimmiler gibi İslâm devletinin himaye ve güvencesi altındadır.²⁸ Müste'men denilen grup günümüz uluslararası hukukunda kendilerine zorunlu sebeplerle ülkelerini terk eden "geçici koruma altındakiler", "sığınmacı" veya "mülteci" denilen kimseleri kapsadığı gibi kendi iradesi ile herhangi bir sebeple yabancı ülkeye göçen göçmenleri de kapsar. Bizim bu çalışmada ortaya koyacağımız inaç, ibadet, kültür ve dili koruma hürriyetinin varlığı işte bu grupta yer alan kimseler içindir. Bundan sonra genel olarak "göçmen" kavramını kullandığımızda kastettiğimiz bu gruptur.

Temel insan haklarından mahrum olduğu için zorunlu olarak ülkesini terk edip İslâm ülkesine sığınan bu göçmenlerin o İslâm ülkesi tarafından kabulü zorunluluk arz etmektedir. Zira zulme uğrayan insanların dini aidiyetine ve kültürel farklılığına bakmadan onlara sahip çıkmak Müslümanların sorumluluğundadır.²⁹ Bu emânı veren tek bir Müslüman dahi olsa bütün Müslümanları bağlayıcıdır.³⁰ İslâm hukukundaki bu yaklaşım hem İslâm ülkesine gelen yabancıyı koruma altına alma imkanını genişletirken hem de koruma sağlandıktan sonra her türlü temel haklardan yararlandırmayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü buldukları ülkeyi çeşitli sebeplerle terk etmek zorunda kalıp bir İslâm ülkesine sığınan insanların himaye edilmesi hem İslâm hukuku açısından milletlerarası hukuk alanında asıl olanın barış olması ilkesine hem de İslâm dinin evrensel oluşuna ve engin merhamet anlayışına uygun düşmektedir.³¹ Özellikle bugün kendilerine mülteci veya sığınmacı denen, temel insan haklarından mahrum olmaları sebebi ile kendi ülkelerini terk ederek yabancı bir İslâm ülkesine sığınmak isteyen mazlumlara

²⁶ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/238.

²⁷ Cengiz, "(NEÜHFD)", 723.

²⁸ en-Nisâ 4/89-90; et-Tevbe 9/6; Serahsî, *el-Mebûsût*, 10/84; Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, 27. bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1994), 112-14, 129-43; Hatip, "Kur'an Ve Sünnette Azınlık Hakları", 186-89; Yaman, *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, 251-56; Ahmet Yaman, "Kur'an ve Örnek Uygulamalara göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri", *Mehir*, sy 4 (1999): 75-77; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fi'darü'l-İslâm*, 70-75; Cengiz, "(NEÜHFD)", 721.

²⁹ el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/110; en-Nisâ 4/89-90; et-Tevbe 9/6.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi' uş-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Cizye" 10; Emân; "İslâm ülkesine (dârü'lislâm) girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen yabancı gayri müslime (harbî) can ve mal başta olmak üzere temel haklardan yararlanma güvencesi sağlayan taahhüt veya akdi ifade eder." Bu tarifte yer alan harbî kavramı ile İslâm devletiyle arasında barış antlaşması bulunmayan yabancı devlet tebaası kastedilir. Tarihi süreç içerisinde İslâm hukukunda emânın savaş esnasında düşmandan belli bir şahsa, topluluğa veya bir bölge halkına tanınan dokunulmazlık güvencesinden, çeşitli sebeplerle İslâm ülkesinde bulunmak isteyen yabancıya verilen güvenceye kadar geniş bir kapsam kazandığı görülmür. Nebi Bozkurt, "Eman", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/75-77.

³¹ en-Nisâ 4/89-90; el-Enfâl 8/61; et-Tevbe 9/6; Özel, *Dârulislâm, Dârulharb -İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, 46.

koruma sağlamak ahlaki olmaktan öte hukuki bir zorunluluktur. Zira İslâm hukukunun temel gayelerinden biri temel hakları çiğnenen mazlumlara yardım etmek suretiyle hukuk ihlallerini ortadan kaldırmaktır. Bu İslâm'ın evrensel oluşu ve her hangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlar için her zaman ve zeminde adaletli davranılması ilkesi gereğidir.³² Zorunlu bir sebep olmayıp da kendi isteği ile her hangi bir sebeple İslam ülkesine gelen göçmeni kabul edip etmemek ise kamu güvenliği ve toplumsal refah açısından maslahat neyi gerektiriyorsa ona göre hareket edilir.

Ancak günümüzde milletlerarası uygulamaların değişmesi sebebiyle emân kurumunun yerini tamamen devletlerin kontrolünde olan pasaport, vize ve ikamet izni gibi uygulamalar almıştır.³³ Devlete kontrol imkanı sağlayan bu durum İslâm hukukuna aykırı olmamakla birlikte yabancı/göçmeni ülkeye kabul noktasında imkan daralmasına yol açmaktadır.

İslâm hukuku dışarıdan gelen göçmeni kabul ve ona sağladığı haklar açısından günümüzde cari olan hukuk sistemlerinden daha kapsayıcı ve ileri seviyededir.³⁴ Hanefî hukukçu es-Serahsî (ö. 483/1090), "İslâm ülkesinde buldukları süre içerisinde devletin müste'menlere yardım etmesi zorunludur. Çünkü onlar İslâm devletinin güvencesi altındadır. Yabancı göçmen/Müste'men, bizim ülkemizde ehl-i zimme/vatandaş mesabesinde." derken İslâm hukukunun bu konudaki genel hukuki ilkesini, temel yaklaşımını ortaya koymaktadır.³⁵ İslâm ülkesine emân akdi ile geçici süreliğine gelen müste'menlerin daha sonra zimmet sözleşmesi ile İslâm ülkesinin vatandaşı olma imkanı da vardır.³⁶

Dışarıdan bir İslâm ülkesine gelen göçmenlerin temel haklardan yararlanması hususunu görebilmemiz için fıkıh kitaplarındaki buna bağlı olarak getirilen hükümleri dikkate almamız gerekir. Buna göre İslâm devletinde sadece dışarıdan düşmanlık/casusluk gayesi ile gelen, İslâm'ın ve Müslümanların aleyhinde faaliyette bulunan, kamu güvenliğini ve toplumsal huzuru bozacak kişiler (harbî/düşman) herhangi bir haktan yararlanamaz. Çünkü hiçbir devlet kendi anayasal düzenini bozacak ve toplumsal güvenliği tehlikeye düşürecek bir faaliyete izin vermez.³⁷ Bunun dışında geçici veya kalıcı olarak hangi sebep ve amaç ile gelirse gelsin ülkeye kabul edildikten sonra her bir göçmen, temel hak ve hürriyetler açısından İslâm devletinin himayesi altındadır. İslam hukukunun ona sağladığı tüm haklardan yararlanır.³⁸

Göçmen/muhacir olarak dışarıdan gelen şahıs Müslüman haddi zatında her bir Müslüman hangi İslâm ülkesine giderse gitsin her türlü hak ve hürriyetten yararlanma/vatandaş olma hakkına sahiptir. Göçmen olan o şahıs Müslüman değilse klasik anlamdaki zimmet/vatandaşlık, sulh/barış antlaşmaları veya emân/izin kurumları ile sağlanan dokunulmazlık

³² el-Enfâl 8/25; Hüd 11/116-117; en-Nahl 16/41; eş-Şûrâ 42/39-43; Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Şirketü Mustafa el-Bâbî el-Halabî, 1975), "Tefsiru'l-Kur'an", 5.

³³ Vehbe Zühaylî, "Eman", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1995), 79-81.

³⁴ Cengiz, "(NEÜHFD)", 726; Yaman, "Kur'ân ve Örnek Uygulamalara göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri", 77.

³⁵ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebir* (Şirketü'ş-şarkıyye, 1971), 1853.

³⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas Şafii, *el-Üm*, 2. Baskı (Beyrut: Daru'l Fikir, 1983), 4/181-183.

³⁷ Cengiz, "(NEÜHFD)", 727-28.

³⁸ Bozkurt, "Eman", 76.

güvencesi ile temel haklardan aynı şekilde yararlanır. İslam ülkesinde mutlak olarak Müslümanlar için var olan temel hak ve hürriyetler zimmi/gayrimüslim vatandaş ve müste'menler/göçmenler için de vardır.³⁹

İslâm hukukunda müste'men/göçmenlere tanınan hakların kaynağı, milletlerarası hukuk ve müteakabiliyet prensibi olmayıp, onların insan olma vasfı taşımaları ve İslâm devletinin himayesine girmiş olmalarıdır.⁴⁰ İslâm hukukunda tüm bu göçmenlerin temel insan haklarından yararlanma noktasında bir mahrumiyet yaşamalarını gerektirecek bir gerekçe bulunmamaktadır. Bu temel haklardan mahrumiyeti gerektirecek bir suç işlemeleri ve mahkûm olmaları durumu ile devletlerarasında yapılan bir antlaşma gereği göçmenin ülkeye kabul edilmemesi hali müstesnadır.⁴¹ Tüm bu veriler, göçmenleri temel haklar noktasında kendi vatandaşlarıyla aynı haklara sahip kılmada eşitleyen İslâm hukukunun diğer hukuklara göre bariz bir farka ve önceliğe sahip olduğunu göstermektedir.

III. İSLÂM HUKUKUNDA TEMEL HAKLAR VE HÜRRIYETLER DÜŞÜNCESESİ

Temel insan hakları diye de adlandırılan temel hak ve hürriyetler; insanın doğuştan sahip olduğu aslı haklarını ifade etmektedir. İnsanın sorumluluğuna denk hak ve yetkilerle donatılmış olduğunu bildiren vahyin inşa etmiş olduğu İslâm hukukunda bu haklara büyük önem verilmiştir. Ancak kullanılan kavramların farklılığından dolayı bu kavramların günümüz terminolojisiyle İslâm hukukunun kaynak metinlerinde aranması yerine içerik ve işlevleri açısından karşılıklarının araştırılması daha doğru olur. Aynı zamanda konuyu anlatan bu kavramların sosyal ve tarihi bağlamlarının da göz önünde bulundurulması gerekir.⁴²

Nitekim İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an ve sünnette, insan hakları ile temel hak ve hürriyet düşüncesinin ana unsurlarından ve bu kavramların fikrî temelleri sayılabilecek ilkelerden söz edilmiştir. Bu manada Kur'an'da adalet ve maruf kavramları hak ve hukuka uygun oluşu, zulüm de her türlü haksızlığı ve aşırılığı kapsayacak şekilde kullanılır.⁴³ Bu temel iki kaynak ışığında oluşan İslâm kültür ve ilim sahalarında ise kendine has form ve içerikte temel hak ve hürriyetler açısından zengin bir birikimin bulunduğu görülmektedir.⁴⁴

Konunun ayrıntısına girmeden hemen şunu ifade edelim ki İslâm hukukuna göre yüzünde bulunan her şeyin, insanın istifadesine verilmesinden hareketle⁴⁵ hangi din, ırk ve kültüre mensup olursa olsun ve yine hangi sosyo-ekonomik statüye sahip olursa olsun bütün

³⁹ Kâsânî, *Bedâ'î u ş-şanâ'î fi tertîbî ş-şerâ'î*, 7/131.

⁴⁰ Cengiz, "(NEÜHFD)", 734.

⁴¹ Cengiz, 748-51.

⁴² Hüseyin Karayaka, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti*, 1. Baskı (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022), 65-66.

⁴³ Şamil Dağcı, "İşkence" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 430.

⁴⁴ Recep Şentürk, "İnsan Hakları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/327-328.

⁴⁵ el-Bakara 2/29.

insanların temel insan haklarından yararlanması asıldır.⁴⁶ İnsan sadece insan olması hasebi ile bu haklara doğuştan sahiptir. Zaten İslâm hukukunun gayesi insanın; can, mal, din/düşünce, namus/nesil ve akıl güvenliğini sağlamaktır.⁴⁷

İslâm hukukuna göre her insan doğuştan her türlü temel insan hakkına sahiptir. Zira vücûb/hak ehliyeti olarak adlandırılan ve kişinin haklara ehil olmasını sağlayan şey, insan olma vasfından başka bir şey değildir.⁴⁸ İslâm hukukunun ana kaynakları olan Kur'an ve sünnetin özel anlatım üslubu içerisinde her insan için, temel insan hakları dediğimiz can, din, mal, nesil ve aklın korunmasının kabul edildiğini görmekteyiz. Buna göre herkes hukuk çerçevesinde özgürce yaşama, beden-akıl-ruh sağlığının korunmasını sağlama, bir dini benimseme ve onun gereklerine göre hareket etme, mal-mülk edinme, çalışma/istihdam ve neslinin/namusunun korunmasını sağlayıp aile kurma gibi temel insan haklarına sahiptir. İslâm hukuku tüm bu hakların korunmasına yönelik düzenlemeler yapmış ve ihlal edilmesi halinde farklı seviyelerde yaptırımlar ortaya koymuştur.⁴⁹ Buna göre kişinin bu haklarını ortadan kaldıracak meşru/hukuki bir sebep ve mazeret olmadığı sürece hiç kimsenin bu haklardan mahrum bırakılması kabul edilemez.

İlâhî menşeli ve evrensel bir hukuk sistemi olan İslâm hukukunda insanların, temel insan haklarından yararlanabilmeleri için Müslüman olmaları, belli bir ırka mensup olmaları, vatandaş ya da yabancı/göçmen olmaları şartı yoktur.⁵⁰ Zira her türlü farklılıkları ile tüm insanların yaratıcısı olan ve temel hakları onlara doğuştan veren Allah, kullarının Müslüman olmalarını ister, bundan razı olur fakat onları buna zorlamaz.⁵¹ O kullarından isteyenlerin, kendisini ve hak dini inkâr etmelerine müsaade eder, bundan dolayı da onlardan dünyada rahmetini esirgemez ve onların rızkını kesmez.⁵² Allah, kulları hangi durumda olursa olsun onları temel haklardan mahrum etmez. Bu ilâhî öğretiyi benimseyen Müslümanlar da İslâm hukukunun ortaya koymuş olduğu ilkelere dayanarak tarih boyunca her türlü farklılığı ile tüm insanlara bu ilâhî muamele örneği çerçevesinde yaklaşmış ve onların temel haklarını korumuşlardır.

⁴⁶ Karaman Hayreddin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/97-99; Beşir Gözübenli, "İslâm Ülkesindeki Gayrimüslimlerin Sosyal Güvenlik Haklarına Dair Kur'anî İlkelere", içinde *Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı* (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2006), 123-24.

⁴⁷ İslam hukukçuları dinin gayesi olan makâsîdül-ammeyi; zarûriyyât, hâciyat ve tahsîniyyât diye üç başlık altında toplamışlardır. Bugün bütün hukuk sistemlerinin de kabul ettiği ve temel insan hak ve özgürlükleri denilen şey buradaki tasnifte zarûriyyât'tan olan beş esasın –ki bunlar can, din/düşünce, ırz/nesil, akıl ve maldır.– korunmasından ibarettir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi uşûli'l-fıkḥ*, 1. bs (Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2009), 299-304; Abdülvehhâb Hallâf, *İlmü uşûli'l-fıkḥ* (İstanbul: Eda Neşriyat, 1968), 200-205; Zekiyyüddin Şa'ban, *İslâm hukuk ilminin esasları (Usul-ı Fıkḥ)*, çev. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 350-55; Ertuğrul Boynukalın, "Makâsîdü's-Şerîa", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 423-27; Muhammed Tahir İbn Âşûr, *İslâm hukuk felsefesi (Makâşîdü's-şerî'ati'l-İslâmiyye)*, çev. Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006), 138-48.

⁴⁸ Sabri Erturhan, *Temel Fıkḥ Bilgileri* (İstanbul: Hikmet Yayınevi, 2017), 50.

⁴⁹ Şentürk, "İnsan Hakları", 327-29.

⁵⁰ Halil Altuntaş, *İslâm'da Din Hürriyetinin Temelleri*, 4. bs (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 12.

⁵¹ el-Bakara 2/21, 256; Âl-i İmrân 3/19, 85; el-Mâide 5/3.

⁵² el-Bakara 2/213; el-a'râf 7/156; Hüd 11/6; el-Ankebût 29/60.

Bugün de İslâm'ın bu temel ilkelerini benimsemiş olan Müslümanlar, aynı şekilde İslâm hukukunun bu ilkelerini uygulamak zorundadırlar.

İslâm hukukunun, bütün farklılıklarına rağmen tüm insanlar için kabul ettiği bu temel hakları kısaca ifade ettikten sonra göç ettiği toplumda genelde dezavantajlı olan göçmenlerin bu haklardan bir olan inanç ve ibadet haklarından ve bunun bir parçası olan kültür ve dili koruma haklarından istifade etmesine bir engelin olup olmadığını araştıracağız.

IV. İNANÇ, İBADET, KÜLTÜR VE DİL HAKKI

A. İNANÇ HAKKI

İslâm'a göre herkesin ve her şeyin yaratıcısı Allah'tır⁵³ ve Allah yarattığı kullarını irade sahibi, iyilikle kötülüğü seçebilecek kabiliyette yaratmış ve kendilerini bu konuda bilgilendirmiş ve iradelerinde serbest bırakmıştır.⁵⁴ Fakat Allah insanlar için uygun olan dinin İslâm olduğunu belirtmiş, onu seçmiş ve onu seçenlerden razı olmuştur.⁵⁵ Buna rağmen O insanları buna mecbur etmemiş, tek hak din olan kendi dinini insanlara öğretmek üzere görevlendirdiği peygamberlerine dahi insanları zorla Müslüman etme vazifesi ve yetkisi vermemiştir.⁵⁶

“Din, akıl sahibi insanları, kendi hür tercihleri ile doğrudan hayra ulaştırmak üzere Allah tarafından belirlenen ilâhî değerler bütünüdür.”⁵⁷ Bu tanımdan anladığımıza göre din/inanç irade işidir ve herhangi bir dini benimsemek veya reddetmek insanın içinden gelerek hür iradesi ile yapacağı bir şeydir. Çünkü tüm insanları bütün varlıkları ile yaratan Allah, insanları bu hususta zorlamamıştır. Neticede dünya hayatı imtihan alanıdır. İnsan kendi tercihini kendisi yapacak ve yapacağı tercihe göre de bir sonuç elde edecektir. Zira dinin özü imana, imanın temeli ise kalp ile tasdike dayanır.⁵⁸ Buradan hareketle İslâm âlimleri tehdit ile yapılan inanç ikrarının geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁹ Nitekim şu ayetler bu hakikati net bir şekilde izah etmektedir. "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır..."⁶⁰ "Ve de ki: Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin. ..." ⁶¹ "Eğer rabbın dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın!"⁶²

⁵³ Âl-i İmrân 3/26-27; el-En'âm 6/14, 73, 95, 101; el-Araf 7/54; Yûnus 10/3, 31; Hûd 11/7; er-Ra'd 13/16; el-Enbiyâ 21/30; en-Nûr 24/45; el-Furkân 25/2, 54; er-Rûm 30/19-27; es-Secde 32/6-9; es-Sâffât 37/96; el-Mü'min 40/61-62; eş-Şûrâ 42/49-50; ez-Zâriyât 51/47-49; el-Kamer 54/49-50; el-a'lâ 87/1-5.

⁵⁴ el-Bakara 2/38; er-R'ad 13/31; Tâhâ 20/123; el-Beled 90/8-10; eş-Şems 91/7-8.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/19, 85; el-Mâide 4/3.

⁵⁶ el-En'âm 6/35; en-Nahl 16/37, 125; el-Kasas 28/56; Kâf 50/45; el-Çâşiye 88/22.

⁵⁷ Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz Buhârî, *Keşfü'l-estrar ala Usuli'l-Pezdevi* (Daru'l-Kitabi'l-İslamiyye, ts.), 1/5.

⁵⁸ Altuntaş, *İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri*, 13; İsmail Yakıt, "Kur'an Ve Sünnette İnanç Ve Düşünce Özgürlüğü", içinde *Kur'an Ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları* (Ensar Neşriyat, 2014), 388; Hatip, "Kur'an Ve Sünnette Azınlık Hakları", 194.

⁵⁹ Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, ed. Abdullah et-Türki (Riyad: Dâru Alemi'l Kütüp, 1997), 9/23.

⁶⁰ el-Bakara 2/256; Bu ayetin geniş bir değerlendirmesi için bk; Altuntaş, *İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri*, 15-72.

⁶¹ el-Kehf 18/29.

⁶² Yûnus 10/99.

Dinde zorlamanın olmayacağını ifade eden Kur'an'ın bu ayetleri mutlak ve evrenselidir. Bu ve benzeri ayetler ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu husustaki uygulamaları ve hadisleri gösteriyor ki Allah katında tek hak din olan ve tüm zaman ve mekânlara şamil olan İslâm dahi zorla insanlara kabul ettirilmeyeceğine göre diğer dinlerin de aynı şekilde zorla kabul ettirilmesi kabul edilemez.⁶³ Evrensel olduğunu iddia eden her din, doğal olarak bütün insanlara ulaşmak ve kendisinin benimsenmesini isteyecektir. Fakat bu mesajın ulaştırılması ve insanların o dini benimsemeleri, insanların zafiyetleri istismar edilmeden ve kendilerine baskı yapılmadan olmalıdır. Bu şekilde insanlara baskı yapılmadan kendi hür iradeleri ile istedikleri herhangi bir dini kabul etmeleri İslâm hukuku açısından kabul edilen bir durumdur.

Dini/inancı bir irade ve imtihan konusu kabul eden ve inanç hürriyetini sağlamak üzere gelen Kur'an'ın İslâm'dan irtidâd edenlerle ilgili ayetlerinde uhrevi cezanın dışında dünyevi bir ceza öngörmemesi de İslâm'daki din hürriyetinin şümülü ile alakalıdır.⁶⁴ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) irtidâd edenlerle ilgili verdiği kararlara ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'nin uygulamalarına baktığımızda da sırf dini terk ettikleri için değil düşman tarafına geçip İslâm ülkesine zarar verenlerin cezalandırıldığını ama zarar verme ihtimali olmayanların ise cezalandırılmadığını görmekteyiz.⁶⁵ Diğer bir ifade ile devletin anayasal düzenine ve toplumsal huzura yönelik karışa çıkartan eşkıya ve teröristlerin cezalandırıldığını görmekteyiz. Hanefilerin mürtedin idam edilme illetini fiili savaş ve isyan olarak ifade etmeleri de bu uygulamalara dayanmaktadır.⁶⁶ Tabii bu anlayış İslâm'da dini terk edenlerin hoş karşılandığı anlamına da gelmez. Aksine bu kendine, değerlerine ve getirdiği sistemin sağlamlığına güvenin bir ifadesidir. Hiçbir din, kendisinin terk edilmesine olumlu bakmaz. Ama bireysel anlamda din değiştirme temelde inanç hürriyeti ile ilgili bir konu olduğundan bir dini benimseyip kabul etme hürriyeti olan bir kimşenin, o dini terk etme hakkının olması da –uhrevi sorumluluğu olmakla birlikte– gayet doğaldır. Örgütlü ve isyan halindeki bir irtidâd hadisesi ise İslâm devletinin varlığını tehlikeye sokacağı için cezayı muciptir.⁶⁷ Mürtedin aile ve miras hukukunda bazı farklı uygulamalara tabi olması genel olarak ilgili tarafların din farklılığından kaynaklanan bir durumdur.

⁶³ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/262; M. Emin Özaşar, ed., *Hadislerle İslâm*, 2. bs, c. 5 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 355-63.

⁶⁴ el-Bakara 2/217; Âl-i İmrân 3/86-91; en-Nisa 4/90, 137; el-Mâide 5/5; Muhammed Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. 5 (el-Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-Ammeti lil-Kitab, 1990), 265-66.

⁶⁵ Süleyman b. Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Hudûd", 1 (No. 4351, 4352, 4353); *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/340-343; Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed Mâverdî, *İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 63-70; Hz. Peygamber'in vefatına yakın zamanda başlayıp Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde devam eden ridde/irtidâd hadisesi sadece dini bir mesele olmayıp daha ziyade Müslüman toplumun birliğini/İslâm devletinin varlığını tehdit eden toplu isyan şeklinde cereyan eden siyasi bir meseledir. Ayrıntılı bilgi için bk; Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 2/64-70; Yaşar Yiğit, "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidâd Suç ve Cezasına Bakış", *İslamiyat* 2/2 (1999), 121-137; Sabri Erturhan, "İslâm Ceza Hukuku", *Hikmetevi Yayınları*, (2020), 261-275.

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/110; Kâsânî, *Bedâ'i'uş-şanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*, 7/237; Altuntaş, *İslâm'da Din Hürriyetinin Temelleri*, 72-81; Hanefilerin dışındaki cumhura göre ise kadın olsun erkek olsun mürtedin öldürülmesindeki sebep dinden çıkmasıdır; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/187.

⁶⁷ el-Mâide 5/33; Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, "Hudûd", 1; Sabri Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008), 335-41.

Hükümlerinin dayanağını Kur'an ve sünnetten alan İslâm hukukunu benimseyip uygulayan Müslüman milletler, yaptıkları fetihlerde insanları önce İslâm'a davet ederler, bunu kabul etmedikleri takdirde cizye/vergi vermelerini isterler, bunu da kabul etmezlerse son olarak savaş yaparlar ki bu savaşın gayesi o insanları Müslüman yapmak değil İslâm devletinin hâkimiyetini tanımalarını sağlamaktır.⁶⁸ Hz. Peygamber'den (s.a.s.) beri İslâm tarihi boyunca uygulanan bu usul de göstermektedir ki İslâm'ı kabul edip etmemek kişilerin kendi tercihlerine bırakılmıştır. Müslümanlar gerek fethettikleri ülkelerin yerli gayrimüslim halkına, gerekse İslâm coğrafyasına sonradan göçüp gelen göçmenlere olsun hiç kimseye dinlerini değiştirmeleri için herhangi bir baskı yapmamıştır. Bu anlayış İslâm hukukunda inanç hürriyetinin, ister yerli/vatandaş isterse yabancı/göçmen olsun herkes için asıl olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁹ 1400 küsur yıldır İslâm topraklarında yaşayıp da öteden beri varlığını bu topraklarda sürdüren gayrimüslimlerin varlığı bu hükmün şahididir. İnanç hürriyetinin gereği olarak zorla din değiştirmeye mani olmak için İslâm hukukunun Osmanlı uygulamasında Müslüman olan gayrimüslimlerin kimseden baskı görmeden kendi hür iradeleri ile Müslüman olduklarını mahkemede şahitlerin huzurunda beyan etmesi usulü benimsenmiştir.⁷⁰

İslâm kendisinin kabul edilip edilmemesini insanların iradesine bıraktığı gibi Müslümanlardan diğer dinlerin mensuplarına ve kutsallarına hakaret edilmesini de kesin bir dille yasaklamaktadır. Herkesin kendi dininin ve düşüncesinin kendisi için güzel ve hak olduğu vakasına işaret edilerek sonuçta herkesin Allah'a hesap vereceği hatırlatılmaktadır. Buradan anlıyoruz ki kimse kimseye kendi dinini dayatamayacağı gibi diğer dinleri ve mensuplarını da tahkir edemez. Ancak bu durum İslâm'ın temsil ve usulüne uygun tebliğ edilmesine mani değildir.⁷¹ Kısaca ifade edecek olursak inanç hürriyeti göçmenler için de asıldır. Hiçbir göçmen inancından dolayı baskı görmemeli ve tahkir edilmemelidir.

B. İBADET HAKKI

İnanç hürriyetinin doğal bir parçası da insanın inandığı dinin ibadet ilkelerini ve ahlaki düsturlarını günlük hayatında yaşayabilmesidir. Zira her inanç sistemi birtakım uygulamalarla ayakta durur. Çünkü dinler sadece ideolojik fikirlerden ibaret değildir. İnanç esaslarına dayanan uygulamalar ve bunlarla bütünleşmiş ahlaki değerler ve bunlardan üretilmiş olan birikim/kültür bir bütünün parçalarıdır. Diğer bir ifade ile şekli ibadetler ve diğer tüm dinî uygulamaların arkasında bir ahlaki değer ve bir inanç sistemi vardır. Din/inanç hürriyeti denince bunların hepsi bir bütün olarak anlaşılmaktadır.

İslâm hukukuna göre Müslüman olmayan insanlar kendi ibadetlerini ve ibadethanelerini yapma ve yaşatma hususunda hürdürler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye gelen Necran Hıristiyanlarına Mescid-i Nebevi'de kendi ibadetlerini yapmalarına müsaade etmiş,

⁶⁸ Âl-i İmrân 3/110; el-Mâide 5/67; et-Tevbe 9/41; el-Hac 22/78; Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi' u ş-şahîh* (Kahire: Dâru İhyai'l Kutbi'l Arabiyye, 1374), "Cihat ve Siyer", 3; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, c. 1 (İstanbul: Gonca Yayınevi, t.y.), 2/1175; Mâverdi, *el-Ah-kâmü's-sultânîyye*, 44-45; Ahmet Yaman, "Savaş", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 192.

⁶⁹ Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü* (Sahhaflar Kitap Sarayı, 2000), 130-36.

⁷⁰ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 10. Baskı (Konya: Atlas Akademi, 2021), 202.

⁷¹ el- Mâide 5/48; el-En'am 6/108; el-Hac 22/67; Kâf 50/45; Gâşiye 88/21-22.

engel olma imkânı varken onlara engel olmamıştır.⁷² Değişik bölgelere gönderdiği valilerine verdiği talimat, oranın halkını dinlerinden dönmeye zorlamamaları ve halka kolaylık gösterip zorluk çıkarmamaları yönündedir.⁷³ Müslümanlara savaş izni verilen ayetlerin devamında bile Allah'ın Müslümanlardan istediği müsamahakâr davranışa örnek olabilecek nitelikte; "... Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi..."⁷⁴ denilerek diğer din mensuplarına ait mabetlerin korunmasını ilahî sistem böylece garanti altına almaktadır. Bu ise İslâm'da inanç özgürlüğünün ve dinin icaplarını yaşama serbestisinin sağlandığının bir göstergesidir.⁷⁵

İslâm hukukuna göre insanların ibadet hürriyeti ve mabet dokunulmazlığı sadece barış zamanına has olmayıp savaş şartlarında dahi bu ilkelere riayet edilmesi istenmektedir. Buna göre savaşta düşman tarafın mabetleri tahrip edilemeyeceği gibi kendi halinde ibadetle meşgul olup savaşa bizzat katılmayan insanlara da zarar verilmez.⁷⁶ Mescid-i dırâr hadisesi ise iyi niyetle ve normal şartlarda yapılmış bir mabedin yıkılması değil tam tersine Müslümanlara zarar vermek niyeti ile gerçekte fesat ve nifak yuvası olarak inşa edilen bir fitne merkezinin ortadan kaldırılması hadisesidir. Yani burada bir mabedin dokunulmazlığının ihlali değil Müslümanlara has olan mescidin/mabedin art niyetle ve Müslümanlara karşı düşmanca tavırla kurulan bir askeri üssün ve fitne/strateji merkezinin ortadan kaldırılması söz konusudur.⁷⁷ Bu örnekten hareketle şunu söyleyebiliriz, İslâm devleti içerisinde zimmet veya emân kurumlarının vermiş olduğu güvence ile hareket eden gayrimüslim vatandaş veya göçmenlerin de bu durumu sunitimale ederek kamu düzenini bozacak herhangi bir davranışta bulunmaları suçtur. Bu cümleden olarak mabetlerini normal ibadet amaçlı kullanmanın ötesinde devlet/kamu düzenini bozacak şekilde bir merkeze dönüştürmek ve kendi inançlarının propagandasını yapmak suçtur.

İbadet özgürlüğü noktasında yerli halkla göçmenlerin eşit derecede olduklarına işaret eden Hac suresi 25. ayette ibadetin merkezi olan Mescid-i Haram'ın yerli ve misafir bütün insanlar için eşit olduğu ifade edilmekte ve buraya insanların gelmelerine engel olanların kınandığı görülmektedir.⁷⁸ Buradan hareketle bütün mabetlerin kendi din mensuplarının ibadeti için yerli-göçmen ayırımı yapmadan tüm insanların istifadesine sunulmasının devletin bir görevi olduğu gibi kendi mabetlerinde ibadet etmek de tüm insanların bir hakkı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ilkeler sadece İslam ülkesinin vatandaşları olan gayrimüslimler için değil emanla/izinle ülkeye gelen tüm göçmenler için de geçerlidir.

⁷² Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd İbn Sa'd, *et-Tabakâti'l-kübrâ*, c. 1 (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 1990), 267-68.

⁷³ Algül, *İslam Tarihi*, 2/142-144.

⁷⁴ el-Hac 22/40.

⁷⁵ Yavuz, *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, 136-45; Hatip, "Kur'an Ve Sünnette Azınlık Hakları", 197-99.

⁷⁶ Yaman, "Savaş", 193.

⁷⁷ et-Tevbe 9/107-108; Hüseyin Algül, "Mescid-i Dırâr", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 272-73.

⁷⁸ Mâverîdî, *İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku*, 212-13.

C. KÜLTÜR VE DİLİ KORUMA HAKKI

İnsan, tabiatı gereği tek başına bir hayat sürmesi mümkün olmadığı için ihtiyaçlarını giderebilmek için hemcinsleri ile yardımlaşma, dayanışma ve iş bölüşümü yapmak zorundadır. Bu da insanın toplumsal bir hayat sürmesi demektir. Bu birliktelik zamanla şehirlerin kurulup medeniyetlerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Belli topluluklar halinde yaşayan her grup insan zamanla kendine has birtakım değerler manzumesi ve davranış biçimleri geliştirmiştir. İnsanların inanç dünyalarından bağımsız olmayan medeniyet ve kültür dediğimiz bu insani birikim korunmayı hak etmektedir.

İnançlar, fikirler ve kültürel değerler insandan insana dil ile aktarılmaktadır. Zira konuşma kabiliyeti ve okuma-yazma insanın en bariz özelliklerindedir.⁷⁹ Her insan öncelikle anadilini öğrenmeli ve onu yaşatmalıdır ki kendi inancını, değerlerini ve kültürünü bir sonraki nesle aktarabilsin. İster söz ile ister yazı vb. araçlarla olsun dil, dinin ve kültürün taşıyıcısıdır.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah kudretinin delillerini anlatırken göklerin ve yerin yaratılmasının yanında insanların dillerinin ve renklerinin farklılığını da ifade etmektedir.⁸⁰ Medeniyet ve kültürel farklılıkların temelinde yatan sebeplerden olan dil ve renk/ırk farklılığının olmasını Allah, kendi kudretinin delilleri arasında saymaktadır.⁸¹ Bu ise bize şunu açıkça göstermektedir ki bu farklılıkları yok etmeye çalışmak Allah'ın ayetlerinden birini yok etmek demektir. Ayrıca Kur'an, insanların farklı kavim ve kabileler şeklinde yaratılmalarını birbirleri ile tanışma ve kaynaşma sebebi olarak nitelendirmektedir.⁸² İslam hukukunun ana kaynağı olan Kur'an'ın bu yaklaşımı sadece ahlaki bir öğreti olmayıp hukuki anlamda da yol göstermektedir. Bu sebeple Müslümanlar, fethettikleri topraklardaki insanların dinlerine dokunmadıkları gibi dillerine de dokunmamışlardır. İslâm tarihi demek aynı zamanda İslâm hukuk/fıkıh tarihi demektir.⁸³ Müslümanların hâkim olduğu topraklarda her dilden, dinden ve renkten farklı insan gruplarının hiçbir baskıya maruz kalmadan tarih boyunca varlıklarını sürdürmeleri İslâm hukukunun tesis etmiş olduğu inanç, ibadet ve kültür hürriyetinin Müslümanlarca ne derece özümsemişliğinin göstergesidir.

Tüm bu veriler ve tarihî tecrübe de göstermektedir ki İslâm hukukuna göre yabancı bir toplumun içerisine giren göçmenlerin kendi inançlarını koruma ve ibadetlerini yapma hakları olduğu gibi dîni/millî kültürlerini ve ana dillerini korumaları ve konuşmaları/yazmaları da en temel haklarından bir tanesidir. İslâm hukuku bu temel haklar noktasında da gayrimüslim göçmenleri kendi vatandaşları olan zimmi ve Müslümanlarla aynı tutmaktadır.⁸⁴ İçine geldikleri toplumla uyum sağlayabilmeleri ve o toplum içerisinde normal bir hayatı yaşayabilmeleri için onların kültürlerini ve dillerini öğrenmeleri nasıl bir vazife ise kendi kültür ve anadillerini yaşatmaları da bir haktan da öte bir sorumluluktur.

⁷⁹ el-Beled 90/9; el-Alak 96/4-5.

⁸⁰ er-Rum 30/22.

⁸¹ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4/303-305.

⁸² el- Hucurât 49/13.

⁸³ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Beirut: Daru't-Turâs, 1387), 3/609; Algül, *İslam Tarihi*, 2/297-298.

⁸⁴ Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fi dari'l-İslâm*, 121.

Dinde zorlamanın kabul edilemez olduğunu ve ırkı, dili, dini ve sosyal statüsü ne olursa olsun vatandaş ya da yabancı/göçmen bütün insanlar için din/inanç hürriyetinin asıl olduğunu ilan eden İslâm'ın bu evrensel ve mutlak ilkesine karşın bugün gerek doğuda gerekse batıda buna aykırı uygulamalar görülmektedir.⁸⁵ Özellikle İslâm coğrafyasından farklı coğrafyalara/ülkelere giden göçmenlerin içinde buldukları dezavantajlı hali istismar ederek onlara maddi birtakım imkânlar vaat edip veya sağlayıp onların din ve kültürlerini değiştirmelerini istemek ve bu yönde çeşitli baskılar uygulamak inanç hürriyetine ve insanın onuruna yapılmış bir insanlık suçudur.⁸⁶ Çünkü böyle bir uygulama o insanların öz benliklerini, milli kimliklerini yitirip asimile/eriyip yok olmalarını sağlamaktadır. Bu noktada İslam hukuku ile diğer hukuk sistemlerinin hakim olduğu yönetimlerin ve bunların yönlendirmesi ile halkların göçmenlere bakış açılarını değerlendirdiğimizde İslam hukukunun ortaya koymuş olduğu hürriyet anlayışının çok daha insani ve Müslümanların çok daha müsamakar olduklarını söyleyebiliriz.

Ancak 20. asrın son çeyreğinden itibaren özellikle İslam ülkelerinde meydana gelen soyal ve siyasal hadiseler nedeniyle yoğun bir şekilde ve düzensiz olarak cereyan göç olgusu karşısında göçmenlerin gittiği ülke yönetimlerin yeterince tedbir al/a/mayışı toplumsal huzursuzluğa sebep olmaktadır. Göç hadisesinin sosyal güvenliği ve huzuru tehdit etmemesi ve göçmenlerin burada ifade ettiğimiz haklarının da ihlal edilmemesi için yöneticilerin hukuki, siyasi, sosyal ve iktisadi olarak çok yönlü tedbir almaları önem arz etmektedir.

SONUÇ

İslâm hukukunun temel hak ve hürriyetlerden kabul ettiği dinin muhafazası ilkesinden hareketle göçmenlerin inanç, ibadet, inancın tezahürü olan kültür ve taşıyıcısı olan dili muhafaza hürriyetlerini ortaya koymayı hedeflediğimiz bu çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmış bulunmaktayız.

İnsanlar geçmişte ve günümüzde çeşitli sebeplerle yaşadıkları mekânlardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durum daima toplumda hukuki açıdan korunmaya muhtaç zayıf bir kitleyi oluşturmuştur. Bu sebeple bu konumda olan insanların temel insan haklarından yeterince istifade edebilmeleri için birçok devlet, hukukun üstünlüğü ve herkes için adalet prensibi fikrini ilkesel olarak benimsemiş ve uyum strateji belgeleri ve eylem planları hazırlamışlardır.

Hak ihlalleri daha çok yaşadığı yerden zorunlu sebeplerle ayrılp ülke dışına bireysel veya kitlesel olarak yapılan zorunlu göç hadiselerinde yaşanmaktadır. Fakat biz burada hangi sebep ve hangi yolla olursa olsun ülke dışına yapılan tüm göç hadiselerini dikkate alarak konuyu ele aldık.

Fıkıh kaynaklarında bir Müslümanın başka bir İslâm ülkesine veya güvenli bir ülkeye göç etmesi daha çok "hicret/muhacir" kavramları ile ifade edilirken Müslüman olmayan bir

⁸⁵ Güven, "Avrupa'da İslam ve Müslümanlar", 192-93; Tuomas Martikainen, "Din, Göçmenler ve Entegrasyon", çev. Nebile Özmen, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38, sy 1 (2010): 264-66.

⁸⁶ Cengiz Kanık, "Türk Kökenli Göçmenlerin Kimlik Yönelimi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl 11, sy 1 (Haziran 2018): 235-36.

kişinin kendi ülkesi dışındaki bir İslâm ülkesine göç etmesi “emân” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır.

İslâm hukukunun uygulanması bakımından bütün İslâm ülkeleri tek bir ülke gibi kabul edilmiştir. Bir Müslüman ikamet ettiği kendi ülkesinden zorunlu veya gönüllü herhangi bir sebeple hangi İslâm ülkesine hicret/göç ederse etsin orada yerleşme ve her türlü hak ve hürriyetten vatandaş olarak yararlanma hakkına sahiptir.

İslâm devletinin hâkimiyetini kabul ettiği için kendileriyle zimmet/vatandaşlık antlaşması yapılan zimmiler ile kendileri ile saldırmazlık/barış antlaşması yapılan ülke halkının can ve mal güvenlikleri ile diğer tüm temel hakları İslâm hukukunun güvencesi altındadır.

İslâm ülkesine emân/izin ile giren yabancılar/harbiler de artık kendilerine güvence verildiği için müste'men/gayrimüslim göçmen olarak yine temel haklardan yararlanma noktasında zimmiler gibi İslâm devletinin güvencesi altındadır. Müste'men denilen grup günümüz uluslararası hukukunda kendilerine zorunlu sebeplerle ülkelerini terk eden “geçici koruma altındakiler”, “sığınmacı” veya “mülteci” denilen kimseleri kapsadığı gibi kendi iradesi ile herhangi bir sebeple yabancı ülkeye giden göçmenleri de kapsar.

Temel insan haklarından mahrum olduğu için zorunlu olarak ülkesini terk edip herhangi bir İslâm ülkesine sığınan bu göçmenlerin o İslâm ülkesi tarafından kabulü zorunludur. Zorunlu bir sebep olmayıp da kendi isteği ile İslâm ülkesine gelen göçmeni kabul edip etmek noktasında İslâm devleti, kamu güvenliği ve toplumsal refah açısından maslahat neyi gerektiriyorsa ona göre hareket etmelidir.

İslâm hukuku göçmeni kabul ve ona sağladığı haklar açısından günümüzde cari olan hukuk sistemlerinden daha kapsayıcı ve ileri seviyededir. Zira göçmen olarak gelen şahıs Müslümansa haddi zatında her bir Müslüman hangi İslâm ülkesine giderse gitsin vatandaş olarak her türlü hak ve hürriyetten yararlanma hakkına sahiptir. Göçmen gayrimüslimse zimmet/vatandaşlık, sulh/barış antlaşmaları veya emân/izin kurumları ile sağlanan dokunulmazlık güvencesi ile temel haklardan aynı şekilde yararlanır. İslâm ülkesinde mutlak olarak Müslümanlar için var olan temel hak ve hürriyetler zimmi/gayrimüslim vatandaş ve müste'men/göçmenler için de vardır.

Din/inanç irade işidir ve herhangi bir dini benimsemek veya reddetmek insanın hür iradesi ile yapacağı bir şeydir. Dinde zorlama olmayacağı Kur'an'ın açık hükmüdür. İslâm hukukunda inanç hürriyeti, ister yerli isterse göçmen olsun herkes için asıldır. Asırlardır İslâm topraklarına dışarıdan göçmen olarak gelip de bu topraklarda varlığını sürdüren gayrimüslimlerin varlığı bu hükmün şahididir.

İnanç hürriyetinin doğal bir parçası da insanın inandığı dinin ibadet ilkelerini ve ahlaki düsturlarını günlük hayatında yaşayabilmesidir. İslâm hukukuna göre gayrimüslimler ister yerli isterse göçmen olsun kendi ibadetlerini ve ibadethanelerini yapma ve yaşatma hususunda hürdürler. Bu hürriyet sadece barış zamanına has olmayıp savaş şartlarında dahi geçerlidir.

İnsanların inanç dünyalarından bağımsız olmayan kültürlerinin, dinin ve kültürün taşıyıcısı olan dilin muhafazası da önem arz ettiğinden göçmenler de öncelikle anadilini öğrenmeli

ve onu yaşatmalıdır ki kendi inancını, değerlerini ve kültürünü bir sonraki nesle aktarabilsin. İslam hukukuna göre bu haklar yerli ve göçmen herkes için geçerlidir.

KAYNAKLAR

- Acer, Yücel ve İbrahim Kaya. *Uluslararası Hukuk*. 13. bs. Ankara: Seçkin, 2022.
- Algül, Hüseyin. *İslam Tarihi*. C. 1. 4 c. İstanbul: Gonca Yayınevi, t.y.
- Algül, Hüseyin, "Mescid-i Dırar". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:272-73. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Altuntaş, Halil. *İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri*. 4. bs. Ankara: DİB Yayınları, 2008.
- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam Tarihi*. 2. bs. C. 2. 3 c. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Arslan, Erkan. "Göçü Harekete Geçiren Bir Dinamik Olarak Güvenlik: Suriye'nin Devlet Kapasitesi ve Kırılgan Devlet Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme". İçinde *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, editör Erkan Arslan. Ankara: Nobel, 2021.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. 10. Baskı. Konya: Atlas Akademi, 2021.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. 4. bs. İstanbul: Beta, 2001.
- Baysa, Hüseyin. "İslam Hukukundaki Himaye Geleneği Müvacehesinde Mültecilik Sistemi". İçinde *II. Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*, editör H. Mustafa Paksoy, Kazım Sarıçoban, Elif Yıldırımçı, ve Özcan Özkan, 116-23. Kilis, 2016.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Makâsüdü's-Şerîa". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27:423-27. Ankara, 2003.
- Bozkurt, Nebi. "Eman". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 75-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Buhârî, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Abdülazîz, 730/1330. *Keşfü'l-esrar ala Usulî'l-Pezdevi*. C. 1. 4 c. Daru'l-Kitabi'l-İslamiyye, t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u ş-şâhîh*. 1. bs. 9 c. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cengiz, Mehmet. "Mülteci Hukuku Açısından İslâm Hukuku ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK/UNHCR) Koruyuculuğunu Yaptığı 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Arasında Metodolojik Bir Mukayese". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5 S. 2 (2022): 718-61.
- Çiçek, Ali, ve Ömer Taylan. "Türkiye'nin Stratejik Göç Yönetimi Hamlesi: 2018-2023 Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planının Analizi". İçinde *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, editör Erkan Arslan. Ankara: Nobel, 2021.
- Çiçekli, Bülent, ed. *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü, 2009.
- Çuçak, Muhammed. "İslam Hukuk Literatüründe Darulislam Ve Darulharbın Sınırları". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3 S. 1 (2016): 205-25.
- Dağcı, Şamil. "İşkence", 23:429-33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. 4 c. Beyrut: el-Mektebetü'l Asriyye, t.y.
- Ekici, Süleyman, ve Gökhan Tuncel. "Göç ve İnsan". *Birey ve Toplum*, C. 5, S. 1 (Bahar 2015): 9-22.
- Erturhan, Sabri. "İslam Ceza Hukuku". *Hikmetevi Yayınları*, 2020.
- Erturhan, Sabri. *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.
- Erturhan, Sabri. *Temel Fıkıh Bilgileri*. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 2017.

- Fayda, Mustafa. "Zimmi". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44:428-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- GİGM, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. "Mevzuat". <https://www.goc.gov.tr/>, 19 Ekim 2021. <https://www.goc.gov.tr/gigm-mevzuati>.
- Gözübenli, Beşir. "İslâm Ülkesindeki Gayrimüslimlerin Sosyal Güvenlik Haklarına Dair Kur'anî İlkeler". İçinde *Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı*, 122-38. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2006.
- Güven, Bülent. "Avrupa'da İslam ve Müslümanlar". İçinde *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, editör Erkan Arslan. Ankara: Nobel, 2021.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmü uşûli'l-fıkḥ*. İstanbul: Eda Neşriyat, 1968.
- Hatip, Abdülaziz. "Kur'an Ve Sünnette Azınlık Hakları". İçinde *Kur'an Ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, 179-203. Ensar Neşriyat, 2014.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *İslâm hukuk felsefesi (Maḳâşidü ş-şerî'ati'l-İslâmiyye)*. Çeviren Vecdi Akyüz ve Mehmet Erdoğan. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed. *Zâdül-me'âd*. 27. bs. 5 c. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1994.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. Editör Abdullah et-Türki. 15 c. Riyad: Dâru Alemlî'l Kütüp, 1997.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd. *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. C. 1. 8 c. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 1990.
- Kanık, Cengiz. "Türk Kökenli Göçmenlerin Kimlik Yönelimi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* yıl 11, sy 1 (Haziran 2018): 227-46.
- Karabulut, Bilal. "Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Göç Olgusunun Analizi: Suriyeli Göçmenler Örneği". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* C. 5 S. 1 (Mayıs 2021): 236-86.
- Karaman Hayreddin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 c. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 5. Baskı. 3 c. İstanbul: Nesil yayınları, 1996.
- Karayaka, Hüseyin. *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti*. 1. Baskı. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Karayaka, Hüseyin. "Riskler Ve Fırsatlar Bağlamında Tarihte Ve Günümüzde Göç Ve Göçmenler". *Ekev Akademi Dergisi*, S. 84 (Güz 2020): 337-58.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâ'î' u ş-şanâ'î fi tertîbi ş-şerâ'î*. 7 c. Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye, t.y.
- Kirman, Mehmet Ali. "Sosyal Bir Olgu Olarak Göç". İçinde *İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik*, editör Ali Akdoğan, Süleyman Turan, Erol Sungur, Muhammed Enes Vural, ve Emine Battal, 109-31. Ankara: RTEÜ Yayınları, 2017.
- Martikainen, Tuomas. "Din, Göçmenler ve Entegrasyon". Çeviren Nebile Özmen. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* C. 38 S. 1 (2010): 263-76.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed. *el-Aḥkâmü's-sultânîyye*. Kahire: Daru'l-Hadis, t.y.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed. *İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku*. Çeviren Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi' u ş-şahîḥ*. 5 c. Kahire: Dâru İhyai'l Kutbi'l Arabiyye, 1374.
- Onur, Mehmet. "İslam Hukukuna Göre Hicret/Göç". İçinde *Göç ve Din*, editör Mehmet Ali Kirman ve İlber Dölek, 161-75. Ankara: Astana, 2020.
- Özafşar, M. Emin, ed. *Hadislerle İslâm*. 2. bs. C. 5. 7 c. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. *Dârulislâm, Dârulharb -İslam Hukukunda Ülke Kavramı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

- Özel, Ahmet. "Harbî". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16:112-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Perşembe, Erkan. "F.Almanya'nın Baden-Württemberg Eyaletinde Eğitim Sistemi ve Türk Göçmen Çocuklarının Eğitim Sorunları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29 (2010): 55-80.
- Reşit Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. C. 5. 12 c. el-Heyetü'l- Mısıriyyeti'l-Ammeti lil-Kitab, 1990.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Şerhu's-Siyeri'l-Kebir*. Şirketü'ş-şarkıyye, 1971.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 c. Beyrut: Daru'l Marife, 1431.
- Şa'ban, Zekiyyüddin. *İslâm hukuk ilminin esasları (Usul-ı Fıkah)*. Çeviren İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Şafii, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas. *el-Üm*. 2. Baskı. 8 c. Beyrut: Daru'l Fikir, 1983.
- Şentürk, Recep. "İnsan Hakları". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22:327-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Târîhu't-Taberî*. 2. bs. C. 3. 11 c. Beyrut: Daru't-Turâs, 1387.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 c. Mısır: Şirketü Mustafa el-Bâbî el-Halabî, 1975.
- Yakıt, İsmail. "Kur'an Ve Sünnette İnanç Ve Düşünce Özgürlüğü". İçinde *Kur'an Ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları*, 385-99. Ensar Neşriyat, 2014.
- Yaman, Ahmet. "Kur'an ve Örnek Uygulamalara göre Mültecinin Temel Hak ve Özgürlükleri". *Mehir*, sy 4 (1999): 75-77.
- Yaman, Ahmet. "İslâm Geleneğine Göre Mülteci ile Birlikte Yaşamak". İçinde *Farklı Kültürlerle Birarada Yaşama Ahlakı*, 129-135. Konya İl Müftülüğü Kültür Yayınları, Konya, 2015.
- Yaman, Ahmet. *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*. İstanbul: Fecr Yayınevi, 1998.
- Yaman, Ahmet. "Savaş". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36:189-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*. Sahhaflar Kitap Sarayı, 2000.
- Yiğit, Yaşar. "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidad Suç ve Cezasına Bakış". *İslamiyat* S. 2 (1999): 121-37.
- Yiğit, Yaşar. "İslâm Ceza Hukuku Hükümleri Bağlamında Zimmiler". *Diyanet İlmî Dergi*, S. 57 (2021): 171-204.
- Zeydân, Abdülkerim. *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'menin fi dari'l-İslâm*. Bağdad: Mektebetü'l-Kuds, 1982.
- Zeydân, Abdülkerim. *el-Vecîz fi uşûli'l-fıkah*. 1. bs. Müessetü'r-Risale Naşirun, 2009.
- Ziya, Olcay. "Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy 99 (2012): 229-40.
- Zühaylî, Vehbe. "Eman". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11:79-81. TDV Yayınları, 1995.

EXTENDED SUMMARY

**FREEDOM OF BELIEF OF IMMIGRANTS IN THE CONTEXT OF
FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS ACCORDING TO
ISLAMIC LAW**

Huseyin Karayaka, Assist. Prof.

Tokat Gaziosmanpasa University, huseyin.karayaka@gop.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9687-4751>

People have had to leave the place where they live for various reasons in the past and today. This situation, which is expressed with the concept of migration, has brought many positive and negative effects on people and space. Migration has paved the way for change and transformation of beliefs, thoughts, rules and institutions that belong to people, especially individuals.

Throughout history, the phenomenon of migration has always existed, it still exists today, and it seems that it will also happen in the future. This situation has always created a weak mass in society in need of legal, economic and social protection. For this reason, all states and legal systems have adopted the principle of the rule of law and the principle of justice for all, so that people in a particularly vulnerable position can benefit sufficiently from their basic human rights. However, although the rule of law and the understanding of justice for all, which will enable all segments of the society to benefit from basic human rights, are adopted in principle/abstract, we regretfully observe how some states/powers and legal frameworks sometimes do the opposite in practice.

After the current situation is briefly expressed in this way, Islamic law's perspective on this issue will be discussed and examined in this study. After the general view of Islamic law on fundamental rights and freedoms is mentioned, it is aimed to reveal the freedom of immigrants to preserve their belief, worship, culture, which is the manifestation of belief, and the language, which is its carrier, based on the principle of preservation of religion, which is one of the five principles collected under the title of *zarûriyyât-ı hamse* in fiqh books. Thus, the limits of immigrants' freedom of belief in Islamic law, which is the purpose of the study, will be determined.

In Islamic law, which is a universal legal system of divine origin, people do not have to be Muslims or belong to a certain race in order to benefit from freedom of belief, which is one of the fundamental human rights. Because Allah, the Creator of all people with all their religious, racial/color and social differences, wants his servants to be Muslims, he is pleased with this, but he does not force them to do so.

According to Islamic law, everything on earth is given to human use, and it is essential that all people, regardless of their religion, race and culture, and regardless of their socioeconomic status, benefit from basic human rights. A human being has these rights from birth just because he is a human being. The most important of these rights are the rights to belief and worship. According to Islamic law, it is essential for a person to benefit from this fundamental right, whether he lives in his own country or as an immigrant in another country.

In terms of the application of Islamic law, all Islamic countries have been accepted as a single country. A Muslim has the right to settle there and enjoy all kinds of fundamental rights and freedoms, regardless of which Islamic country he migrates from his own country of residence to for any reason, whether compulsory or voluntary.

The security of life and property and the rights of belief and worship of the dhimmis with whom a non-aggression/peace treaty has been made and the people of the country with whom a non-aggression/peace treaty has been made are also under the guarantee of the Islamic state/law.

Foreigners/harbis who enter the Islamic country with security/permission are now under the guarantee of the Islamic state, just like dhimmis, in terms of benefiting from fundamental rights as musta'men/non-Muslim immigrants, as they are now assured. The group called Musta'men includes people called "under temporary protection" or "refugees" who leave their country for compelling reasons in today's international law, as well as immigrants who go to a foreign country of their own free will for any reason.

These immigrants, who have to leave their country and take refuge in any Islamic country because they are deprived of basic human rights, must be accepted by that Islamic country. The Islamic state must act according to what is required in terms of public security and social welfare when it comes to accepting or rejecting immigrants who come to an Islamic country voluntarily, but not for a compelling reason.

Islamic law is more comprehensive and advanced than current legal systems in terms of accepting immigrants and the rights it provides them. Because if the person who comes as an immigrant is a Muslim, every Muslim has the right to benefit from all kinds of fundamental rights and freedoms as a citizen, no matter which Islamic country he goes to. If the immigrant is a non-Muslim, he/she benefits from the same basic rights with the guarantee of immunity provided by embezzlement/citizenship, settlement/peace agreements or trust/permission institutions.